Наталія Івко

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК В УКРАЇНІ СИСТЕМИ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

Дослідження проблеми виникнення, становлення та розвитку системи післядипломної освіти педагогічних університетів як окремої складової системи освіти України взагалі та системи післядипломної освіти України зокрема, є сьогодні надзвичайно актуальним, оскільки саме використання історичних традицій діяльності та розвитку будь-якої освітньої системи можуть стати заставою її успішного функціонування. Тому існує потреба опрацювання і поширення результатів досліджень та відповідного досвіду в цій сфері у минулому, об'єктивної їх оцінки та вивчення можливостей їх творчого використання в сучасних умовах. Отже, завданнями дослідження історичних аспектів діяльності системи післядипломної освіти педагогічних університетів є: виявлення витоків ідеї та передумов створення цієї освітньої системи; визначення провідних форм просвітництва, які використовувалися протягом усього періоду формування системи; аналіз вирішальних подій історичного розвитку системи; визначення передових мислителів і педагогічних персоналій, які всіляко сприяли становленню зазначеної освітньої системи.

Сьогодні система післядипломної освіти є самостійною та повноцінною сферою цілісної системи освіти України. Уже давно до педагогічного обігу ввійшло поняття «***система післядипломної педагогічної освіти***» (СППО). Але останнім часом усе частіше в рамках освітнього простору почав використовуватися термін «***система післядипломної освіти педагогічних університетів***» (СПО ПУ). Обидві заявлені освітні системи мають спільні витоки, але у процесі свого становлення й історичного розвитку вони розподілились і почали суттєво відрізнятися одна від одної за своїми функціями та змістом діяльності.

Становлення та організаційно-методичні аспекти забезпечення діяльності системи післядипломної педагогічної освіти в Україні сьогодні детально досліджені. Вивченням цих питань у сучасній педагогічній теорії та практиці займаються українські дослідники В.В. Вітюк, Л.О. Гранюк, Г.С. Данилова, В.В. Дивак, Г.А. Дмитренко, П.І. Дробязко, Б.А. Дьяченко, М.П. Золотухіна, А.М. Зубко, Л.М. Каращук, О.Г. Козлова, Л.М. Кравченко, С.В. Крисюк, А.І. Кузьмінський, М.І. Лапенок, К.В. Макагон, П.І. Матвієнко, В.К. Мельник, Л.А. Пермінова, Н.Г. Протасова, М.І. Романенко, В.М. Руссол, В.А. Семиченко, С.І. Синенко, М.Є. Сігаєва, В.К. Скнар, М.І. Скрипник, А.П. Соколовська та багато інших. Що стосується питання становлення та розвитку системи післядипломної освіти педагогічних університетів, то треба відзначити, що ця проблема ще не набула широкого розповсюдження в сучасній педагогічній теорії, що підтверджує необхідність її швидкої розробки, зважаючи на прискорення та глобалізацію розвитку цілісного

інституту освіти.

Якщо розглядати систему післядипломної освіти узагальнено, то необхідно зауважити, що діяльність цієї системи пов'язана з загальнокультурною та професійною освітою дорослого населення країни або регіону. Велике значення у розвитку системи післядипломної освіти має також історичний розвиток педагогічної освіти України, яка разом з освітою дорослих виникла у дореволюційній Росії, формувалася за часи радянської влади та продовжує свій розвиток у незалежній Україні. При цьому необхідно відзначити, що українська культура довгий час складалася у несприятливих умовах польсько-литовського й австро-угорського панування, при цьому зберігала духовні корені східнослов'янської єдності й одночасно активно вивчала досягнення західноєвропейського просвітництва, трансформатором і передавачем яких були в основному Польща й Росія. Усі ці чинники визначають провідні джерела нашого дослідження.

Теоретичною основою діяльності та розвитку системи післядипломної освіти як комплексної системи освіти дорослих є теорія та методика навчання дорослих (андрагогіка) і концепція безперервної освіти. Ідея безперервного навчання та виховання, самовдосконалення людини упродовж усього його життя виникла дуже давно. Думки про необхідність навчання людини не тільки у дитячому віці, але й упродовж усього життя висловлювали відомі мислителі та просвітителі Конфуцій, Демокріт, Платон, Я.А. Коменський, Ф.А.В. Дістервеґ, К.Д. Ушинський, Н.К. Крупська, А.В. Луначарський та ін., що й створило перші теоретичні передумови для виникнення та розвитку освіти дорослих як самостійної сфери системи освіти.

Виробнича та побутова сфери буття людини протягом сторіч не вимагали докладати зусиль до навчання упродовж усього життя і, більше того, не дозволяли людині цього робити у силу недостатнього рівня освіченості. Лише бурхливий розвиток капіталізму, ускладнення технологічних процесів, поява більш складного устаткування, що потребує працівника певної кваліфікації, сприяли розвитку масового навчання дорослих [8, 296-297]. Виникла об'єктивна необхідність навчання та переучування значної маси дорослого населення.

Інститут народної освіти як такий починає формуватися у Росії у II половині XVIII століття. У цей період спостерігається розвиток суспільної ініціативи у сфері народної освіти, поступово створюється ціла низка навчальних закладів для народу, але навіть ці зусилля не могли здолати патологічну неграмотність народу. Крім того, політика феодалізму та розгул самодержавства активно перешкоджали цьому процесу. Усе це сприяло розповсюдженню прогресивних ідей про самоосвіту, яка стала єдиною масовою формою освіти народних мас. Розвитку самоосвіти всіляко сприяла демократична інтелігенція, що утворилася з міщан, ремісників, селян, колишніх дворян, купців, церковнослужителів та інших представників непривілейованих прошарків міського населення [2, 20].

У середині XIX ст. просвітительську ідеологію сприйняло нове

покоління дворянських революціонерів – В.Г. Бєлінський, О.І. Герцен, М.П. Огарев, М.Г. Чернишевський, М.О. Добролюбов і Д.І. Писарев, – які здійснили величезний вплив на подальший розвиток народного просвітництва. Прогресивна інтелігенція того часу вимагає відкриття нових привселюдних бібліотек, книгарень, народних читалень й інших просвітніх закладів. Найбільш поширеною формою популяризації серед населення елементарних загальноосвітніх, професійних і прикладних знань стали народні читання [2, 54-56].

Народна освіта значно активізувалася й стала стрімко поширюватися після скасування кріпосного права в 1861 р., яке було гальмом для подальшого розвитку капіталізму в країні. Майже третина населення країни (біля 23 млн. колишніх кріпаків) отримала свободу та громадянські права [3, 5], а, отже, отримала вільний доступ до освіти.

У цей період почали широко розповсюджуватися на Україні нові типи суспільних навчальних закладів, – це, так звані, загальноосвітні недільні школи; недільні й вечірні курси; додаткові класи для дорослих на базі церковнопарафіяльних шкіл; повторювальні недільні школи на базі підвідомчих шкіл; школи Російського технічного товариства. Перед школами дорослих стояли завдання створити свою власну методику, дидактику, виробити особливий прискорений темп викладання, збагатити зміст освіти, забезпечити її відповідність потребам економічного й соціально-політичного розвитку країни [16, 159-160]. На рішення цих завдань і був спрямований педагогічний пошук ентузіастів позашкільної освітньої роботи В.І. Водовозова, М.О. Корфа, М.І. Пирогова, В.Я. Стоюніна, К.Д. Ушинського [3; 4].

Розвиток інституту освіти в цілому активно сприяв розвитку педагогічної освіти в державі. У березні 1860 р. на зміну педагогічним інститутам, які були створені при університетах на початку XIX ст., прийшли дворічні окружні педагогічні курси (Вищі педагогічні курси), які проіснували лише до червня 1867 р. [17, 74]. Згодом учителів і вихователів вищої кваліфікації стали готувати на окремих факультетах і кафедрах університетів, в інших вищих навчальних закладах різних профілів, а також у спеціалізованих педагогічних інститутах і академіях, які носили приватний і напівсуспільний характер. У травні 1872 р. для підготовки вчителів середньої кваліфікації, поряд з учительськими семінаріями, приватними та земськими вчительськими школами, були створені вчительські інститути, які готували учителів для міських і повітових училищ [17, 83].

У цей період у Росії одержує розвиток також жіноча освіта та швидко розповсюджується передова ідея про залучення жінок до педагогічної праці у народних школах. Це, у свою чергу, призвело до створення невеликої мережі жіночих навчальних закладів для підготовки учительок. Провідну роль у становленні жіночої освіти, у тому числі й педагогічної, відіграли такі прогресивні педагоги, як А.М. Бекетов, М.О. Вишнеградський, В.І. Водовозов, П.Ф. Лесґафт, М.І. Пирогов, Д.І. Тихомиров, К.Д. Ушинський.

З розвитком народної освіти й формуванням учительської інтелігенції прогресивна частина педагогів усе більше прагнула до організації

різноманітних форм професійних об'єднань учителів для обміну досвідом і розв'язання різноманітних організаційно-методичних питань. Учительські об'єднання носили локальний характер, їхня діяльність дуже рідко виходила за межі повіту. Основними формами таких об'єднань були педагогічні товариства, повітові та губернські педагогічні з'їзди. Поступово у практику входили такі форми роботи, як співбесіди учителів земських і міських шкіл; запрошення учителів початкових шкіл у гімназії та семінарії; взаємні відвідування уроків; педагогічні читання й бесіди; організація екскурсій, педагогічних музеїв і виставок. Всеросійським центром науково-педагогічної та методичної роботи з учительством був Петербурзький педагогічний музей військово-навчальних закладів, створений у 1864 р. (спочатку він називався «Центральне депо навчальних закладів»). Музей проводив пропаганду досягнень російської та зарубіжної педагогіки, організовував тематичні виставки й привселюдні лекції, проводив педагогічні з'їзди та збори, займався видавництвом книг і підручників [17, 111-115]. У роботі різних професійних об'єднань учителів брали найактивнішу участь М.Ф. Бунаков, В.П. Вахтеров, М.Х. Вессель, В.І. Водовозов, П.Ф. Каптєрев, М.О. Корф, М.І. Пирогов, Л.І. Поливанов, М.О. Рубакін, В.Я. Стоюнін, Д.І. Тихомиров, І.М. Ульянов, К.Д. Ушинський та ін.

Наявність педагогічних курсів при університетах, діяльність різних професійних педагогічних об'єднань, активний розвиток самоосвіти учителів – усе це дає підстави характеризувати цей час як період зародження змісту та форм ***післядипломної педагогічної освіти*** в Україні [14, 19]. Крім того, діяльність педагогічних курсів при університетах, на наш погляд, можна вважати первинним проявом становлення та розвитку майбутньої ***системи післядипломної освіти університетів***.

Використовуючи досвід країн Заходу, передові діячі просвітництва згодом почали практичні спроби створення народних університетів [16, 161], якими стали громадські навчальні заклади, що сприяли самоосвіті, культурному розвитку й підвищенню професійного рівня громадян [7, 226]. Це були відкриті заклади для усіх, хто хотів поглибити свої знання, незважаючи на вік, місце праці та рівень освіти [18, 23]. Одним із перших дослідники називають університет, який виник на базі кількох недільних шкіл у 1883 р. у передмістях Петербурга. Він містив у собі початкову школу, технічні класи, довгострокові та короткострокові предметні курси, загальні читання [8, 302]. Разом із народними університетами, що зосереджувалися, як правило, на загальноосвітньому та культурному розвитку народних мас, у цей період почали виникати й робітничі університети, які більше уваги приділяли підвищенню виробничої кваліфікації працівників без відриву від виробництва [7, 288]. Це свідчило про зародження професійної освіти працюючих.

Наприкінці XIX століття разом зі школами для дорослих і народними університетами розповсюджуються й інші форми просвітництва й освіти дорослих. У цей період теорія позашкільної освіти у Росії збагачується думками про комплексне рішення завдань культурно-просвітньої роботи

серед населення [16, 162]. Активно розвиваються бібліотеки та читальні, книжкові склади та народні читання, виставки, музеї та навіть народні театри.

Важливу роль у формуванні національної свідомості українського народу на Галичині у ІІ половині ХІХ ст. відігравали національні культурно-освітні товариства «Просвіта», які зосереджували свої зусилля на поширенні читання книг, популяризації знань та самоосвіти дорослих [18, 13]. Пізніше товариства «Просвіта» поширюються на інші території України та починають свою бурхливу діяльність на основі тимчасових «Правил про спілки та товариства» від 4 березня 1906 р. Перша «Просвіта» виникла ще до видання тих «Правил» у Катеринославі та була найбільш діяльною. Усього на Україні у той час було до сорока «Просвіт» [21, 461].

Поєднання та розвиток різноманітних форм позашкільної освіти та просвітництва дорослих супроводжувалося подальшим розвитком педагогічних ідей і теоретичних положень у сфері освіти дорослих. Цей етап розвитку освіти дорослих пов’язаний з іменами Х.Д. Алчевської, В.П. Вахтерова, Б.Д. Грінченка, Є.М. Мединського, О.С. Пругавіна, М.О. Рубакіна, В.І. Чарнолуського.

У відповідь на назрілу потребу часу в 60-90-х роках ХІХ ст. у Росії, поряд із просвітництвом і загальною освітою дорослих починає активно розвиватися технічна освіта. Найбільш цікавою у плані розвитку професійної освіти була діяльність Російського технічного товариства, основним завданням якого було сприяти розвитку російської промисловості та техніки. Його представники довели, що професійна підготовка робітника знаходиться у прямій залежності від його загальної освіти [8, 302-303]. Але незначна кількість відповідних навчальних закладів не вирішували проблеми технічної підготовки. Основна маса робітників одержувала професійну підготовку безпосередньо на робочому місці шляхом індивідуального учнівства та підвищення кваліфікації через накопичення досвіду [20, 31].

Головною подією педагогічного руху того часу був І Всеросійський з’їзд у справі народної освіти, що відбувався у Петербурзі у грудні 1913 р. – січні 1914 р. Резолюції з’їзду накреслили радикальну програму шкільної реформи, передачу керування народною освітою органам місцевого самоврядування, які мали бути створені на демократичних засадах. З’їзд визнав за необхідне вільне користування рідною мовою та літературою як для шкільного, так і позашкільного навчання й виховання; заснування кафедр мови, історії та літератури окремих національностей при місцевих вищих школах для підготовки учителів; організацію періодичних з’їздів учителів окремих районів для обговорення питань навчально-виховної справи тощо [21, 433-435].

Передові ідеї розвитку національної освіти були щиро підтримані учасниками І Всеукраїнського з’їзду вчителів і професорів, який було організовано 5-6 квітня 1917 р. Товариством шкільної освіти [21, 468]. На з’їзді також було прийняте рішення про утворення Всеукраїнської учительської спілки [19, 15], за допомогою якої влітку 1917р. вдалося

зорганізувати до сотні учительських курсів на кошти демократизованих місцевих самоуправ [21, 469]. Отже, процес розвитку національної системи педагогічної й ***післядипломної педагогічної освіти***, на думку А.І. Кузьминського, було започатковано І.М. Стешенком, С.Ф. Русовою й І.І. Огієнком [14, 19], які очолювали у цей період роботу з розвитку національної системи педагогічної освіти в Україні.

На загальнодержавному рівні продовжується інтенсифікація розвитку теорії та практики позашкільної освіти та гостро постає питання про створення системи професійно-технічної освіти, що зумовлене стрімким розвитком народного господарства. Це був період напружених творчих шукань практичних шляхів реалізації нових принципів навчання дорослих. У цей період у рішенні багатьох питань освіти помітну роль відіграла ідея В.І. Леніна про політехнічну освіту та педагогічні ідеї Н.К. Крупської, яка досліджувала специфіку навчання дорослих, зокрема робітників [13, 548-555, 623-627], а також відзначила необхідність створення умов для розвитку їх самоосвіти [13, 156]. Так, у 1919 р. у програму партії було внесено пункт про всебічну державну допомогу самоосвіті та саморозвитку робітників і селян шляхом створення мережі установ позашкільної освіти: бібліотек, нових шкіл для дорослих, народних будинків і університетів, курсів, лекцій тощо.

Вирішення питань ліквідації неписьменності та розвитку позашкільної освіти вимагало великої кількості відповідно підготовлених учителів. Саме з цих причин Міністерство освіти України влітку 1918 р. організувало 64 педагогічні курси, з них 59 українських та 5 російських і польських. У цьому ж році було організовано курси інструкторів з питань позашкільної освіти. На відкритті цих курсів Нарком просвітництва А.В. Луначарський сказав: «Для нас позашкільна освіта є гігантським органом пропаганди ряду освітніх, тобто наукових і художніх, цінностей, гігантським апаратом культурного просвітництва народу» [15, 362]. Після І Всеросійського з’їзду з питань позашкільної освіти, який відбувся у травні 1919 р. у Москві, для підготовки учительства було ухвалено законопроект про організацію двосеместрових педагогічних курсів [21, 485].

Згодом більшовицька влада знищила саме поняття «позашкільна освіта», що передбачало суто культурну роботу серед дорослого населення, а натомість завела «політичну освіту» (політосвіту), завданням якої було «за усяких обставин і усяких умов вести пропаганду комунізму». Усюди почали поширюватися робітничі та недільні університети, заочні загальноосвітні школи, радпартшколи, робітфаки. Найбільшою популярністю користувалися загальноосвітні школи підвищеного типу. Вони давали системні знання з рідної мови, математики, природничих і суспільних наук [8, 306].

Після підписання у 1920 р. декретів про загальну трудову та навчальну професійно-технічну повинність по всій країні почали поширюватися різноманітні заклади професійно-технічної освіти. Найбільш важливими серед таких закладів були технікуми, професійно-технічні школи та курси, навчально-показові майстерні, школи фабрично-заводського учнівства (ФЗУ) [5]. З організації у 1920 р. у місті Новочеркаську Донського профтехнічного

(позашкільного) університету – першого заочного втузу – почався розвиток вищої заочної освіти у країні. Метою університету була підготовка у найкоротший термін активних організаторів та керівників у сфері економіки, техніки, сільського господарства [8, 256].

Поряд з розвитком професійної та технічної освіти продовжується активна боротьба за повну ліквідацію неграмотності населення та підвищення його загальнокультурного рівня. Про це свідчать постанова Ради Народних Комісарів України «Про боротьбу з неграмотністю» (травень 1921 р.) та створення товариства «Долой неграмотность» (1923 р.), діяльність якого була спрямована на пропагандистську роботу, індивідуальне навчання неграмотних, мобілізацію коштів для ліквідації неписьменності [23, 7].

Інтенсивний розвиток системи освіти в цілому зумовлює подальший розвиток у державі системи педагогічної освіти та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. У 1920-1921 рр. з метою забезпечення усіх типів навчальних закладів новими, прогресивними учителями, які б поділяли ідеологію пролетаріату, було створено нову форму вищого навчального закладу на базі колишніх педагогічних інститутів та Вищих жіночих курсів – інститут народної освіти (ІНО). Цей інститут став вищою педагогічною установою, що готувала працівників освіти для усіх галузей навчально-виховної роботи. Згодом учительські інститути були реформовані у педагогічні технікуми.

У грудні 1925 р. почалося здійснення програми соціалістичної індустріалізації, метою якої було розгортання широкої реконструкції всього народного господарства на базі передової техніки. Проведення такої політики неминуче порушувало питання про необхідність підготовки спеціалістів, які б могли будувати нові підприємства, обслуговувати їх, опановувати техніку, застосовувати передові науково-технічні знання [5, 182]. Це сприяло розвитку в повну силу вечірньої та заочної освіти [8, 255], як загальної, так і професійної.

Щоб прискорити підготовку спеціалістів та задовольнити потреби у педагогічних кадрах у 30-ті рр. XX ст. була створена система Державних трудових резервів СРСР [20, 31], почалося розповсюдження нових типів педагогічних навчальних закладів – педагогічних інститутів, базою для яких стали робітфаки, педагогічні курси та педагогічні технікуми. Крім того, було значно розширено мережу курсів перепідготовки учителів. Такі курси створювалися в усіх округах, районах, педінститутах і педтехнікумах. Для поліпшення організації та методичного керівництва підвищенням кваліфікації педагогів було створено Всеукраїнський інститут підвищення кваліфікації педагогів [12, 26]. ВІПКП включав три сектори: докваліфікаційної підготовки для учителів, які не мали педагогічної освіти; підвищення кваліфікації учителів масових шкіл, соцвиховання й позашкільних працівників; перепідготовки й підготовки нових кадрів.

У цей період підвищення кваліфікації вчителів набуває планового та систематичного характеру, викристалізовуються основні організаційні форми перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогів: курси, семінари,

практикуми, з'їзди, конференції, методичні об'єднання, наукові товариства. У цей період значного поширення набули педагогічні курси з окремих проблем. Тенденція переходу до масової перепідготовки учителів сприяла створенню системи колективної методичної роботи з постійно діючими органами управління, простежується тенденція забезпечення безперервності процесу підвищення кваліфікації на основі тісного взаємозв'язку курсової підготовки із самоосвітою у міжкурсовий період [12, 22-24].

Отже, до 1940 року в Українській РСР склалася чітка система вечірньої загальної освіти, через яку значна частина працюючої молоді міста та села одержувала початкову, неповну середню та середню освіту, підвищувала свій культурний рівень і виробничу кваліфікацію. За цей період загальна освіта дорослих поєдналася з професійною освітою, очні форми навчання об'єдналися з заочними. Проте дублювання у роботі, відсутність системи, стихійність у створенні різноманітних форм освіти гостро поставили питання про формування цілісної системи освіти дорослих.

Після Великої Вітчизняної війни система освіти дорослих продовжує своє удосконалення. З'являються нові форми освіти: навчальні комбінати у сільській місцевості, у яких трудівники села одержують загальну освіту, набувають певної кваліфікації або підвищують її рівень; школи майстрів промислового виробництва; школи зі скороченим терміном навчання для тих, хто має певний виробничий і життєвий досвід. У середині 70-х рр. на базі деяких вечірніх шкіл Білорусії, України, Росії та Латвії стали створюватися нові соціально-освітні інститути – центри освіти дорослих (ЦОД), які відповідали потребам нової соціально-освітньої ситуації, визнаючи необхідність переходу освіти на позиції задоволення запитів населення [22].

За роки радянської влади у країні була створена струнка система загальноосвітніх шкіл дорослих, визначилися типи цих шкіл, специфічні форми організації та методи здійснення навчального процесу в них, було здобуто цінний досвід організації навчання дорослих без відриву від виробництва. Усе це дозволило продовжувати розробку наукових основ педагогіки дорослих, вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду з цього питання [23, 20]. Цей етап становлення теорії освіти дорослих пов'язаний з іменами Б.Г. Ананьєва, С.Г. Вершловського, А.В. Даринського, Ю.М. Кулюткіна, Л.М. Лесохіної, В.Г. Онушкіна, Я.І. Петрова, Г.С. Сухобської, Є.П. Тонконогої, Т.В. Шадриної та ін.

У результаті вимог життя набуває нового значення діяльність системи вищої професійної освіти. Перед вищою школою постало завдання підготовки нового спеціаліста, який володіє широким діапазоном фундаментальних і спеціальних знань, відкриваються спеціалізовані інститути з нових напрямків науки та техніки. Удосконалюються усі форми навчання: денна, вечірня та заочна [8, 260]. Підготовку педагогічних кадрів вищої кваліфікації здійснюють педагогічні інститути та відновлені університети, педагогічні факультети у політехнічних інститутах та консерваторіях, агропедагогічні – у сільськогосподарських вузах.

У 1960-1970 рр. соціально-економічний розвиток у багатьох країнах, з

одного боку, сформував необхідність, а з іншого боку – дозволив не обмежувати час одержання освіти. Прискорення науково-технічного прогресу, розвиток нових технологій на виробництві, поява лазерів, програмованого управління, комп'ютерів, виникнення нових професій поставило населення більшості розвинених країн перед необхідністю регулярно підвищувати свою професійну кваліфікацію, освоювати нові професії, розширювати загальнокультурний світогляд. Виникла гостра необхідність розвитку системи перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів усіх галузей народного господарства. Прискореними темпами починає розвиватися сукупність навчальних закладів, факультетів, курсів, шкіл, семінарів, гуртків, у яких здійснюється підвищення кваліфікації та перепідготовка зайнятих у суспільному виробництві. Значні масштаби та різноманітні форми навчання дорослих обумовили можливість розглядати цю частину народної освіти як самостійну систему [10, 16].

У 1965 р. було впроваджено очно-заочну форму курсової перепідготовки педагогічних кадрів, яка згодом була розповсюджена і на інші профілі професійної підготовки. У цей період почали організовуватися дворічні очно-заочні курси директорів шкіл та їх заступників, працівників відділів освіти, підвищення кваліфікації учителів, які викладали два предмети [12, 29]. Застосування очно-заочної форми підвищення кваліфікації для деяких категорій педагогічних працівників дало можливість, не відриваючи їх безпосередньо від роботи, забезпечити постійне зростання їхньої професійної кваліфікації [9, 17]. У 70-ті роки було здійснено перехід на єдину всесоюзну періодичну перепідготовку педагогічних кадрів для роботи в нових умовах, у процесі якої особлива увага приділялася науково-теоретичній підготовці учителів, поглибленню їх психолого-педагогічних знань [12, 27].

Починаючи з середини 70-х років, активну роль у розв'язанні питань перепідготовки спеціалістів почала відігравати вища школа. При вузах створювалися спеціальні факультети з перепідготовки кадрів за новими перспективними напрямками науки та техніки [10, 6]. Поява спецфакультетів при вузах свідчила, по-перше, про нову роль вищої школи як у розвитку системи безперервної освіти, так і в розвитку системи народного господарства. По-друге, ця обставина свідчила про становлення системи післявузівської освіти. Мережа спеціальних факультетів при вузах стрімко розвивалася, що підтверджує ефективність цього напрямку підготовки кадрів.

80-ті роки XX ст. стали новим етапом розбудови системи перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів усіх галузей народного господарства. Оскільки, на думку Є.В. Калінкіна, усі форми освіти, які передбачають оперативне, поточне та періодично повторюване навчання дипломованих спеціалістів із метою задоволення суспільних потреб народного господарства, необхідно відносити до системи післядипломної освіти [10, 14], мова йде саме про розбудову системи післядипломної освіти, яка повністю склалася вже у 60-70 роки XX ст.

До середини 80-х рр. контингент системи перепідготовки та підвищення кваліфікації переважно складався зі слухачів із вищою освітою, тому в літературі та практичній діяльності широко використовувався термін «післявузівська освіта». Але після постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР про підготовку та перепідготовку кадрів для освоєння нової техніки й технології (жовтень 1986 р.) у цій системі збільшилася доля слухачів із середньою спеціальною освітою, тому більш доречним стало називати підвищення кваліфікації та перепідготовку спеціалістів післядипломною освітою [10, 17].

Крім того, для розвитку перепідготовки кадрів у 1986 р. було ухвалене рішення про організацію на базі провідних вузів міжгалузевих інститутів підвищення кваліфікації за новими напрямками розвитку техніки та технології [10, 33]. Подібні інститути також створювалися у сфері педагогічної освіти, їх називали інститутами удосконалення учителів, які у подальшому перетворилися на основні центри підвищення кваліфікації керівних кадрів у сфері освіти та педагогічних працівників усіх видів загальноосвітніх навчально-виховних закладів. Пізніше ці інститути були реорганізовані в обласні інститути післядипломної педагогічної освіти. І хоча їх співробітництво з вузами продовжується, вони стали самостійними навчально-методичними закладами, окремими складовими ***системи післядипломної педагогічної освіти*** (переважно для педагогічних кадрів загальноосвітніх навчальних закладів).

Таким чином, 80-ті рр. започаткували розподіл функцій між системою післядипломної педагогічної освіти та системою післядипломної освіти вузів. Цьому сприяло те, що у ІІ половині 80-х рр. було розроблено й ухвалено кілька важливих урядових постанов, які відзначали особливу роль університетів у подальшому розвитку освіти та науки [8, 262]. У документах було зазначено, що необхідним є створення на базі вузів системи перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів народного господарства за профілем вузу, яка б перебувала на самостійному балансі, діяла на принципах самоокупності та самофінансування [6, 19-20], а також акцентується увага на організації при вузах госпрозрахункових курсів для громадян за певними програмами [1, 62]. Такі обставини зумовили стрімкий розвиток структурних підрозділів вузів з питань післядипломної освіти як додаткових джерел економічного розвитку навчальних закладів в умовах становлення нових соціально-економічних відносин у державі.

Таким чином, потрібно відзначити, що у 80-90 роки XX ст. проблема підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів вийшла за межі її вирішення в структурі вищої освіти та стала предметом дослідження післядипломної освіти. Саме цей факт символізує створення системи післядипломної освіти вищих навчальних закладів, зокрема університетів. При цьому значущість вищої школи в організації післядипломної освіти постійно зростає, оскільки зберігається необхідність використання потенціалу вузів повною мірою [10, 35].

Наприкінці 90-х рр. XX ст. більшість державних педагогічних

інститутів отримують статус педагогічних університетів. І оскільки університети є найбільш самостійними та прогресивними вищими навчальними закладами, а система післядипломної освіти внаслідок свого історичного та соціального розвитку найбільш необхідна у педагогічних освітніх структурах, то не дивно, що саме система післядипломної освіти педагогічних університетів стала одним із лідерів освітніх систем України у питаннях організації та забезпечення безперервної освіти педагогічних працівників.

На межі XX-XXI століть інтеграційні освітні процеси у суспільстві призвели до того, що педагогічні університети почали значно розширювати спектр спеціальностей, за якими проходить підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації спеціалістів. До основних напрямів професійної підготовки фахівців додаються гуманітарні, технічні, економічні, юридичні та інші напрями. Разом з цим удосконалюються наукові, методичні та консультативні можливості педагогічних університетів, відбувається значне поширення функцій системи післядипломної освіти цих навчальних закладів.

Отже, сьогодні система післядипломної освіти педагогічних університетів є повноправним і найважливішим, на наш погляд, елементом єдиної системи безперервної освіти. Можливості цієї освітньої системи майже не обмежені, оскільки вона здатна не лише здійснювати перепідготовку та підвищення кваліфікації уже дипломованих спеціалістів, а й організовувати цілу низку додаткових освітніх послуг у вигляді лекційних курсів, семінарів, консультацій, забезпечувати навчання за різними робітничими професіями, надавати допомогу в самоосвіті усім бажаючим дорослого віку, незважаючи на наявність будь-яких попередніх дипломів.

Іншими словами, діяльність системи післядипломної освіти педагогічних університетів на сучасному етапі спрямована, по суті, на забезпечення різних форм безперервної освіти усіх прошарків дорослого населення регіону, незважаючи на наявність диплома про професійну освіту, а тим більше, не вимагаючи наявності диплома про попередню педагогічну освіту. При цьому ж система післядипломної педагогічної освіти традиційно працює виключно над розвитком професіоналізму педагогів у двох напрямках: підвищення кваліфікації та науково-методична робота [11, 107].

Дослідження становлення та розвитку системи післядипломної освіти педагогічних університетів дозволяє зробити наступні висновки:

1. ***Система післядипломної освіти педагогічних університетів*** (СПО ПУ) є самостійною складовою частиною загальної системи післядипломної освіти України, метою якої на сучасному етапі розвитку суспільства є створення необхідних умов для задоволення освітніх потреб дорослого населення країни незалежно від рівня освіти та соціального статусу. А метою ***системи післядипломної педагогічної освіти*** (СППО) є науково-методичне забезпечення підвищення кваліфікації та професійного удосконалення дипломованих педагогів.

2. Передумовою розвитку СПО ПУ є об’єктивний процес соціально-економічного розвитку суспільства під впливом науково-технічного

прогресу. Основними витоками становлення зазначеної освітньої системи є виникнення та розвиток системи освіти дорослих, системи педагогічної освіти країни, а також ідеї безперервної освіти протягом усього життя. Гармонійне поєднання діяльності зазначених систем обумовило формування СПО ПУ та визначило її функції.

3. Протягом усього періоду формування зазначеної системи провідними формами освітньої діяльності були: самоосвіта дорослого населення країни взагалі та педагогічних кадрів зокрема, різні форми пропаганди та культурно-масова робота серед народу, організація загальної та професійно-технічної освіти дорослих. Названі форми освітньої діяльності повинні бути в основі оновлення організаційних форм освітньої діяльності сучасної СПО ПУ.

Зважаючи на результати та висновки дослідження, необхідно зазначити, що подальша розробка проблеми розбудови в Україні системи післядипломної освіти педагогічних університетів, з огляду на сучасні тенденції розвитку інституту освіти взагалі, має бути пов'язана з розробкою економічних та організаційних механізмів пристосування СПО ПУ до ринкових умов діяльності та з переходом цієї системи на позиції споживача своїх освітніх послуг в особі окремої дорослої людини та суспільства в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аитов Н.А., Мавлютов Р.Р., Назарова З.М. Непрерывное образование и вуз. – М.: Знание, 1989. – 64 с.
2. Айзенберг А.Я. Самообразование: история, теория и современные проблемы: Учеб. пособие для вузов. – М.: Высшая школа, 1986. – 128 с.
3. Антология педагогической мысли России второй половины XIX – начала XX в. / Сост. П.А. Лебедев. – М.: Педагогика, 1990. – 608 с.
4. Антология педагогической мысли Украинской ССР / Сост. Н.П. Калениченко. – М.: Педагогика, 1988. – 640 с.
5. Веселов А.Н. Профессионально-техническое образование в СССР: Очерки по истории среднего и низшего профтехобразования – М.: Профтехиздат, 1961. – 435 с.
6. Галаган А.И. Политика реформ в области образования в СССР и претворение ее в жизнь // Основные результаты исследований НИИ высшего образования в 1989 году: Сб. статей / Общ. ред А.Я. Савельева. – М.: НИИВО, 1990. – С. 5-22.
7. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
8. Горохов В.А., Коханова Л.А. Основы непрерывного образования в СССР: Пособие для студентов ИПК, учителей, преподавателей и мастеров произв. обучения / Под ред. В.Г. Онушкина. – М.: Высшая школа, 1987. – 383 с.
9. Дробязко П.И. Исследование научно-педагогических проблем организации повышения квалификации учителей (на материалах УССР):

Дис. …канд. пед. наук: 13.00.04 / НИИ педагогики УССР – К., 1976. – 152 с.
10. Калинкин Е.В. Высшая школа в системе непрерывного образования: Науч.-теорет. пособие. – М.: Высшая школа, 1990. – 144 с.
11. Ковальчук В. Професійна перепідготовка і підвищення кваліфікації вчителів у модернізаційному суспільстві // Вища освіта України – 2005. – № 1. – С. 104-109.
12. Крисюк С.В. Становлення та розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1917-1995 рр.): Автореф. дис. …докт. пед. наук: 13.00.01; 13.00.04 / Київ. університет ім. Тараса Шевченка. – К., 1996. – 48 с.
13. Крупская Н.К. Педагогические сочинения: В 10-ти т. / Под ред. Н.К. Гончарова, И.А. Каирова, И.В. Чувашева – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1960. – Т. 9. – 839 с.
14. Кузьмінський А.І. Теоретико-методологічні засади післядипломної педагогічної освіти в Україні: Автореф. дис. …докт. пед. наук: 13.00.04/ Інститут пед. і психол. проф. освіти АПН України. – К., 2003. – 44 с.
15. Луначарский А.В. О воспитании и образовании / Под ред. А.М. Арсеньева и др. – М.: Педагогика, 1976. – 640 с.
16. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Конец XIX в. – начало XX в. / Под ред. Э.Д. Днепрова и др. – М.: Педагогика, 1991. – 448 с.
17. Паначин Ф.Г. Педагогическое образование в России: Историко-педагогические очерки. – М.: Педагогика, 1979. – 216 с.
18. Поточни Єжи. Розвиток освіти дорослих в Галичині (1867-1918 рр.): Автореф. дис. …докт. пед. наук: 13.00.01/ Київ. університет ім. Тараса Шевченка. – К., 1999. – 37 с.
19. Русова С. Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. Кн. 1. / За ред. Є.І. Коваленко; Упоряд., передм., прим. Є.І. Коваленко, І.М. Пінчук. – К.: Либідь, 1997. – 272 с.
20. Руткевич М.Н., Рубина Л.Я. Общественные потребности, система образования, молодежь. – М.: Политиздат, 1988. – 224 с.
21. Сірополко С. Історія освіти в Україні. – К.: Наукова думка, 2001. – 912 с.
22. Центры образования взрослых / Под ред. Л.Н. Лесохиной, Т.В. Шадриной. – М.: Педагогика, 1991. – 192 с.
23. Шпортенко А.М. Развитие образования взрослых в Украинской ССР (1917-1967 гг.): Автореферат дис. … канд. пед. наук: 13.730 / Киев. гос. пед. институт им. А.М. Горького. – К., 1970. – 23 с.